

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:4 • 2012

Pedagogik och politik i formandet av en indisk nation

HENRIK CHETAN ASPENGREN* *Uppsala universitet*

Per-Olof Fjällsby, *Indien som utopi och verklighet: om den teosofiska rörelsens bidrag till indisk utbildning och politik 1879–1930*, Karlstad University Studies 2012:21 (Karlstad: Karlstads universitet 2012). 379 s. (Summary in English: Utopia and reality.)

På en punkt var det sena 1800-talets motståndare till brittisk överhöghet i Indien överens med väldets förespråkare: nationell samhörighet var en förutsättning för stabilitet och självbestämmande, men Indiens folk saknade nationell gemenskap. Styrets förespråkare ansåg antingen att Indiens folk var oförmögna att uppgå i en och samma nation eller att de kunde fostras till att skapa nationell anda genom brittiska rätts- och utbildningsidiom. Tidens kritiker av det brittiska väldet fann att dess överhöghet tvärtom försvårade formandet av en indisk nation. Britterna anklagades för att förminska indiska traditioner eller vilja ersätta dem med utländska ideal och bruk. Att återuppväcka tron bland indier på olika indiska sätt att leva, om så behövdes genom social reform, blev till en pedagogisk uppgift för delar av den indiska eliten. Vidare ansågs den koloniala administrationen härska genom att söndra det indiska samhället och på så sätt stå i vägen för inhemska försök att skapa nationell enighet. Med bättre indisk representation i politiska församlingar hoppades indiska aktivister kunna motverka sådan brittisk maktutövning. På så sätt blev den indiska nationens formande under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet både ett pedagogiskt projekt och en politisk strävan.

Per-Olof Fjällsby bidrar på ett fruktbart sätt till debatten om detta skeende genom sin avhandling om den teosofiska rörelsens verksamhet i det koloniala Indien. Teosofiska Sällskapet grundades i New York 1875 och etablerade sig i Indien 1879. Fjällsby skriver insatt i hur teosoferna riktade blicken

* PhD politics and int. history, fakultetsopponent

österut och hur kontakterna med den hinduiska reformrörelsen Arya Samaj påverkade sällskapet idégrund. Den teosofiska rörelsen växte fort i Indien. År 1915 hade sällskapet närmare 6 000 medlemmar, organiserade i knappt 350 loger runt om i landet.

Sällskapets etablering i Indien sammanföll med mobiliseringen av en geografiskt spridd och politiskt färgad kritik mot det brittiska väldet, och avhandlingens huvudsyfte är att undersöka teosofernas politiska agerande i skenet av denna framväxande antikolonialism. Undersökningen kretsar kring tre områden: den teosofiska rörelsens ideologi och bakgrund, teosofernas verksamhet inom den indiska nationalistiska rörelsen 1879–1930 samt teosofernas minskade politiska inflytande i Indien efter 1919.

Avhandlingens inledande delar ger en bakgrund till teosofernas tankegods och rörelsens etableringsfas i Indien samt tecknar med breda drag den antikoloniala rörelsens framväxt. Det är intressant att genom Fjällsby ta del av teosofernas snabba spridning i Indien och rörelsens försök att navigera inom det indiska civilsamhället. Av särskilt intresse är författarens avsnitt om Teosofiska Sällskapets förhållande till Indiska nationalkongressen och hur tydliga sällskapets företrädare var i sin kritik mot kolonialismen.

Mot de första kapitlens generella bakgrund presenterar sedan Fjällsby avhandlingens huvudsakliga undersökning: hur den teosofiska rörelsen kom att bidra till indisk utbildningsverksamhet. Som fallstudie har han valt att analysera teosofernas agerande för grundandet av Central Hindu College (CHC) i Benares (Varanasi) 1898. Fjällsby skriver intresseväckande om hur kritiken mot kolonialismens konsekvenser influerade teosofernas utbildningsideal förmedlade genom CHC. Han visar hur teosoferna i Benares sökte förankra moderna pedagogiska ideal i indisk utbildningstradition och på så sätt vitalisera de indiska studenternas nationella anda.

Rörelsens ledargestalt Annie Besant och hennes kollega Bhagawan Das framstår som pionjärer i sina försök att förena olika idéer kring utbildningens organisation och innehåll: det uttalade oberoendet gentemot kolonialadministrationen, å ena sidan, och olika former av religiös ortodoxi, å den andra. Öppenheten inför studenter med olika religiös tillhörighet och de låga skolavgifterna för att möjliggöra fattiga studenters deltagande visar på unika impulser i teosofernas utbildningsfilosofi.

I ett senare kapitel flyttar Fjällsby fokus från Teosofiska Sällskapet till Annie Besants politiska radikaliserings under tiden kring första världskriget. Teosofen Besant valde att grunda en ny organisation, en så kallad Home Rule League med syfte att agitera för ett ökat indiskt självstyre inom det brittiska imperiet. Besant ansåg själv att hon gjorde åtskillnad mellan sitt politiska engagemang och sin verksamhet inom den teosofiska rörelsen, men

Fjällsby visar att den teosofiska organisationen faktiskt användes i Besants mobilisering för Home Rule.

Per-Olof Fjällsby avhandling är välskriven och innehåller många intressväckande avsnitt. Teosofernas verksamhet i Indien har belysts förr, men sällan har deras politiska agerande underkastats analys. De uppställda frågeställningarna om teosofernas politiska roll berör därmed delvis outforskat område, och originaliteten är spännande. Här kastas nytt ljus över en rörelse som rörde sig från väst till öst med en idégrund präglad av kritik mot modernitetens uttryck och, enligt rörelsens förgrundsgestalter, dess koloniala manifestation.

Fjällsby genomför dock sin studie delvis utan förebilder inom den rörelsehistoriska litteraturen, vilket ökar kraven på honom att hitta närliggande forskningslägen som stöd för undersökningen. Mot den bakgrunden måste jag resa vissa frågor rörande avhandlingens teoretiska perspektiv och författarens val av källor.

För sina teoretiska ingångar i materialet söker Fjällsby stöd i rörelselitteratur skriven av Ludwik Fleck, Kenneth W. Jones och Inga Sanner. Perspektiven som presenteras av dessa författare fungerar utmärkt för att besvara frågor om teosofernas rörelse och budskap, det vill säga den första av avhandlingens tre huvudfrågeställningar. Däremot ger de sämre skärpa åt avhandlingens resonemang gällande indisk nationalism och antikolonialismens politiska uttryck.

Fjällsby har vidare valt att låta material producerat av sällskapets centrala ledarskikt inta en särställning i valet av källsamlingar. Författaren använder samtida officiellt tryck sparsmakat. Vidare arbetar han med endast en enskild korrespondens, den mellan två väl etablerade aktörer, Annie Besant och den indiske politikern Gopal Krishna Gokhale.

Därmed lämnas läsaren med det teosofiska ledarskiktets egen bild av sitt agerande i Indien. Materialet kunde ha kompletterats med fler referenser till offentligt tryck men framför allt med utsagor från rörelsens övriga nivåer. Jag skulle till exempel gärna tagit del av röster från de många lokala loger som Teosofiska Sällskapet etablerade i Indien, även om jag inser svårigheterna att få tillgång till sådant material.

Jag tror att Fjällsby för sina teoretiska och metodologiska överväganden hade haft stort utbyte av de tankar som sedan början av 1980-talet framlagts i kritiska studier av nationalismens framväxt i det koloniala Indien. Författaren visar visserligen med hjälp av referenser till nyckelverk att han är medveten om de nya riktningarna som uppkommit inom indisk nationalismforskning, men han stannar vid det.

Den nyare forskningen om indisk nationalism lägger bland annat fokus vid andra källor än de som produceras av väl etablerade politiska aktörer och

bidrar därmed till att ställa frågor om den nationella rörelsens självpåtagna rätt att representera "nationen". Fjällsby's arbete om teosofernas agerande i Indien pekar på mycket intressanta sätt mot liknande frågor: för vem talade den antikononiala rörelsen, på vems villkor etablerades den nationalistiska retoriken, vems maktanspråk legitimerades genom det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets nationalistiska projekt?

Som denna recensions inledning försöker illustrera var den indiska nationalismen inte endast en frihetsrörelse; den bar även inom sig en ny professionell medelklass fostran av andra segment av det indiska samhället. Denna pedagogiska dimension bidrog till att konsolidera maktanspråk hos uppåtgående grupper och kom att ge deras världsbild tolkningsföreträde under de första decennierna av indisk självständighet. Efter att ha läst Fjällsby's avhandling ställer jag mig frågan: på vilka sätt förhöll sig teosoferna till denna konsolideringsprocess när de etablerade sig i Indien under 1800-talets senare hälft?

Jag ser fram emot att ta del av Per-Olof Fjällsby's fortsatta arbete med teosoferna och deras verksamhet i Indien. För medan indiska historiker oftast härleder utvecklingen av indisk nationalism till förhållanden och relationer inom det indiska samhället, breddar Fjällsby förtjänstfullt perspektivet så att även utomindiska impulser ges en rättmätig plats.